

Inhoud

Proloog	9
1 De opkomst van een idee – hoe vooruitgang ons grip op het leven gaf	11
1.1 Uit het lijden verlost	14
1.2 Dagelijkse kost	16
1.3 De wetenschappelijke revolutie	19
1.4 Elk jaar een beetje beter	21
1.5 De grote verheffing	25
1.6 Een stem voor iedereen	27
1.7 De wereld over	32
1.8 Een warm bad	36
1.9 In alles voorzien	39
1.10 De eerste scheuren	41
2 De ondergang van een idee – hoe de vooruitgang haar jeu verloor (1970-2008)	43
2.1 De neoliberale transformatie: hoe de politiek haar grip verloor op de economie	44
2.2 Technologie: de donkere kant van vooruitgang	56
2.3 Het einde van wij: individualisering en wantrouwen	71
2.4 Gefragmenteerde vooruitgang	85
3 Hoe links de vooruitgang de rug toekeerde	86
3.1 Van volkspartij naar bestuurderspartij	87
3.2 Verstrikt in eigen regels	91

3.3	Demarcatie langs nieuwe lijnen	101
3.4	Het antimoderne ecologisme	106
3.5	Electorale gevolgen	140
3.6	Taking back control – de opkomst van nieuwrechts in Nederland	142
3.7	Wat nu	147
4	De wederopstanding van een idee – een nieuw verhaal van vooruitgang	148
4.1	Een (nog) betere wereld	148
4.2	Meer groei voor meer duurzaamheid	153
4.3	Meer energie voor minder moeite	169
4.4	Meer betutteling voor meer vrijheid	177
4.5	Minder inspraak voor meer democratie	189
4.6	Meer technologie voor meer mens-zijn	203
4.7	Meer globalisering voor meer soevereiniteit	228
4.8	Meer wetenschap met minder nut	246
4.9	Meer intensivering voor meer natuur	257
4.10	Meer stad voor meer gemeenschapszin	277
4.11	Meer zekerheid voor meer dynamiek	296
4.12	Meer dromen voor meer daden	314
	Epiloog	331
	Dankwoord	341
	Noten	343

Proloog

Het zou beter worden. De muur viel, de strijd tegen het communisme was gewonnen en het aantal democratieën wereldwijd steeg. We dansten met 2Unlimited de jaren negentig in, Jeltsin en Clinton stonden naast elkaar te schaterlachen op tv, de wereldwijde armoede daalde, de nationale politiek werd saai en het eerste homohuwelijk werd ingezegend. De grote problemen leken oplosbaar. Het gat in de ozonlaag zou worden gedicht, zure regen werd teruggedrongen. Mensen moesten alleen begrijpen wat er misging, en dan zouden wetenschap, politiek en internationale samenwerking de rest doen. We are the world!

De eerste dreun was 9/11. Maar goed, dat waren terroristen, een hiccup in een verder stijgende lijn. Er kwamen banen bij, de winkels boden meer keuze, vliegtickets werden goedkoper, en het internet drong de huiskamer binnen. Onze wereld werd steeds groter en moderner, de wereldwijde honger daalde, en het milieubewustzijn steeg. Het was nog niet allemaal goed of eerlijk of af. Maar morgen zou steeds beter zijn dan vandaag. Zo leerden wij naar de wereld kijken.

Maar toen kwam de kredietcrisis, en toen een eurocrisis, en vervolgens een migratiecrisis. En geen van die crises verdrong het optimisme op zichzelf, maar stukje bij beetje kwam onze moderne wereld ter discussie te staan. En toen kwam de pandemie. En een energiecrisis. En nu is het oorlog, en het aantal mensen met honger stijgt alweer tien jaar. Het optimisme waarmee we groot werden voelt nu ver weg. De toekomst is steeds meer een

samenraapsel van risico's en problemen die ons gaan overkomen.

Zijn we dan zo blind geweest? Hebben we de signalen gemist?

Het vertrouwen in de politiek is historisch laag. De toekomst wordt gevreesd. Wat is er gebeurd? Waarom lukt het de politiek niet om mensen weer vertrouwen te geven in de toekomst?

In dit boek hopen wij een weg uit de neerwaartse spiraal te presenteren. Wij denken dat het tijd wordt dat progressieven de modernisering en de vooruitgang weer gaan omarmen, om daarmee overvloed mogelijk te maken: zodat we kunnen zorgen dat we meer dingen kunnen maken en uitvinden die we nodig hebben.

In dit boek staan we eerst stil bij wat vooruitgang ons heeft gebracht. In razend tempo wonnen we materiële en immateriële welvaart (hoofdstuk 1). Daarna laten we zien hoe en waarom het vooruitgangsgeloof in het Westen vanaf de jaren zeventig afbrokkelde (hoofdstuk 2). Hoofdstuk 3 is voor de politieke junkies en laat zien hoe progressieve partijen de vooruitgang de rug toekeren als die in een kwaad daglicht komt te staan. Waar rechts zich relatief eenvoudig kon terugtrekken op markt, natie of traditie, verliezen sociaaldemocraten en andere linkse partijen hun achterban en hun electoraat. Het werd de richting van de stedelijke hoogopgeleide – post-materieel en welvarend. Maar zonder stemmen.

Ten slotte laten we zien hoe progressieve politiek de vooruitgang opnieuw kan organiseren (hoofdstuk 4). Daarvoor is groei nodig, een overdaad aan energie, een sterke overheid, technologie die voor mensen werkt, internationale samenwerking, innovatie, de trek naar de stad, meer natuur, een ander systeem van herverdeling, en een herwonnen geloof in futurisme.

We beloven dat het geen nostalgisch verhaal met heimwee naar de jaren negentig wordt. Ook wuiven we de terechte kritiek op de schaduwzijden van de vooruitgang niet weg. Wat wij willen is de vooruitgang opnieuw organiseren. Nederland kan weer beter, maar dat moeten we wel durven.

De opkomst van een idee – hoe vooruitgang ons grip op het leven gaf

Het is moeilijk voor te stellen hoe het leven 150 jaar geleden was. Het was een leven zonder auto, telefoon of wasmachine. Het was ook een leven zonder antibiotica of vaccins: ziektes als tuberculose en polio waren nog alomtegenwoordig. Kindersterfte was hoog, de levensverwachting laag, en de meeste mensen brachten hun dagen door met zwaar werk, op het land, in de mijn of in de fabriek.¹

Nog moeilijker is het om ons te verplaatsen in het leven van vierhonderd jaar geleden. Toen woonde bijna iedereen op het platteland, in huizen zonder stromend water of riolering. De meeste mensen aten vrijwel elke dag hetzelfde eenvoudige voedsel: brood, pap en misschien wat groenten. Vlees of fruit waren een luxe. Een bad nam men een paar keer per jaar, als het al gebeurde. Reizen ging te voet of met paard en wagen, vaak niet verder dan het eigen dorp. Oorlogen, hongersnoden en epidemieën konden in één klap hele gemeenschappen wegvagen. Het leven was kort, zwaar en onzeker.²

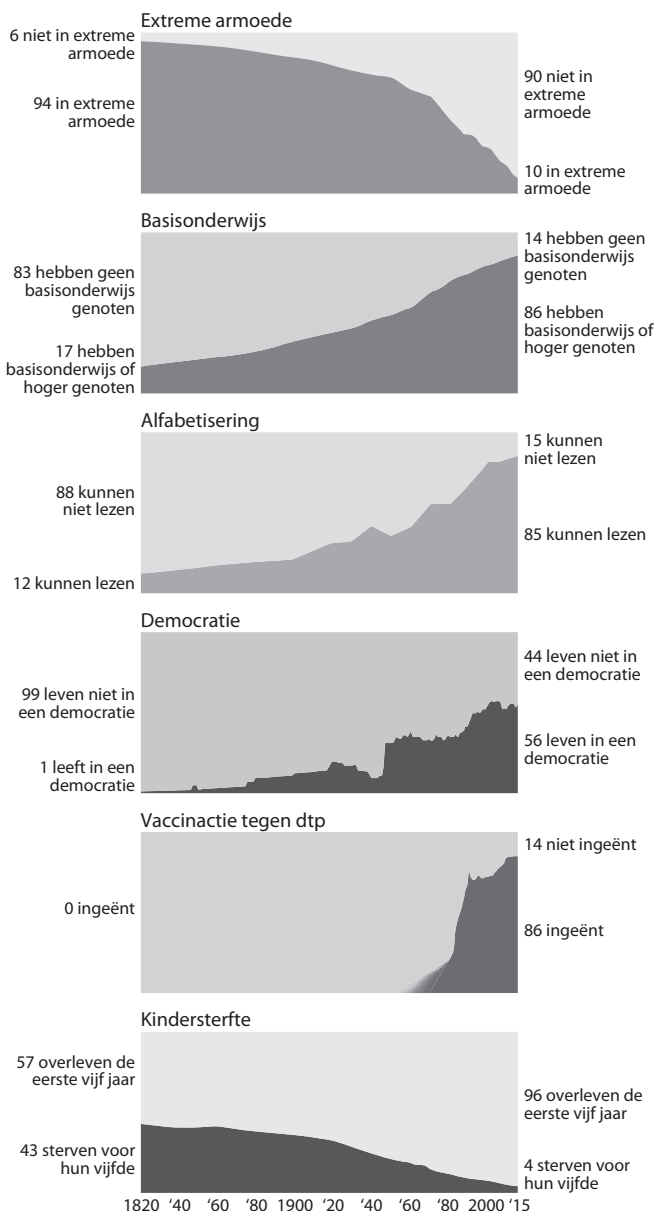
Vanaf de zestiende eeuw kwam er in Noordwest-Europa iets op gang wat ons bestaan stevig zou veranderen: de Wetenschappelijke Revolutie. Voor het eerst gingen mensen systematisch de natuur bestuderen, formules maken, experimenten uitvoeren. Kennis werd minder afhankelijk van traditie en autoriteit, en meer van bewijs en toetsing. Het begon met een handjevol intellectuelen, maar al snel vond die nieuwe manier van denken haar weg naar de praktijk.³

Dat leidde via een lange weg uiteindelijk tot de Industriële Revolutie van de negentiende eeuw. Stoommachines en later groot-schalig gebruik van fossiele brandstoffen maakten productie en transport op ongeken-de schaal mogelijk. Technologie en energie zorgden er samen voor dat binnen enkele eeuwen het menselijk bestaan ingrijpender veranderde dan in alle millennia daarvoor.⁴

Dit hoofdstuk is een korte schets van die bijzondere periode, die wij tegenwoordig de tijd van de modernisering of de tijd van de vooruitgang noemen. Het is onmogelijk om alle details recht te doen; daarvoor is de geschiedenis te rijk en te complex. Bovendien kan onze beschrijving soms de indruk wekken dat er sprake was van een soepele lijn omhoog, van steeds beter en steeds voorspoediger. Maar in werkelijkheid was vooruitgang nooit een rechte weg. Het was en is een hobbelige processie, vol tegenslagen, oorlogen en crises, drie stappen vooruit en twee terug. Het is en was bovendien hard werken: vooruitgang moet doorgaans worden overwonnen op conservatieve, confessionele en reactionaire krachten, een strijd waar vaker wel dan niet doden bij vielen (en vallen).

Maar de rode draad is duidelijk: mensen kregen stap voor stap meer zeggenschap over en grip op hun leven. Vooruitgang betekende dat mensen steeds minder slachtoffer werden van de grillen van de natuur en minder overgeleverd waren aan het blinde lot of toeval. Eerst op de meest basale vlakken: de strijd tegen kindersterfte en honger. Daarna op bredere terreinen: onderwijs, democratie, mobiliteit en emancipatie. Uiteindelijk ook in iets wat eeuwenlang ondenkbaar leek: de ruimte voor zelfontplooiing. De mogelijkheid om eigen keuzes te maken en het leven in te richten zoals je dat zelf wilt, is misschien wel de grootste erfenis van de modernisering.

Het eerste hoofdstuk van dit boek laat zien hoe dat proces stap voor stap verliep. Hoe wetenschap en techniek leidden tot minder kindersterfte en meer voedselzekerheid. Hoe economische groei de basis legde voor onderwijs, emancipatie en democratie. Hoe

Figuur 1. De wereld voorgesteld als 100 mensen gedurende de laatste twee eeuwen in 6 grafieken. De 'veeg' bij vaccinatie geeft een onzekerheid in de data weer. (Bron: Our World in Data)

mobiliteit en communicatie de wereld groter én kleiner maakten. En hoe al deze veranderingen samen de belofte van vooruitgang vormden: een leven waarin mensen steeds meer grip kregen op hun toekomst.

1.1 Uit het lijden verlost

Johann Sebastian Bach (1685-1750), de grootmeester van de Barok, componeerde een oeuvre dat eeuwen heeft overleefd. Zijn muziek ademt orde en harmonie, maar zijn gezinsleven werd getekend door chaos en verlies. Bach trouwde twee keer en kreeg in totaal twintig kinderen. Slechts tien van hen bereikten volwassenheid. De rest stierf, vaak nog in de wieg, soms na een paar jaar.⁵ Voor Bach was dit geen uitzonderlijk lot: in het Duitsland van de achttiende eeuw was het volkomen normaal dat ouders meer kinderen begroeven dan dat ze er grootbrachten. Zelfs in relatief welgestelde kringen waren ziekte en dood alomtegenwoordig. De gemiddelde kindersterfte in Europa lag rond 1700 op zo'n 30 tot 40 procent.⁶ Het betekende dat bijna ieder gezin op tragische wijze werd geconfronteerd met verlies.

Kindersterfte bepaalde hoe mensen leefden. Wie wist dat de kans groot was dat slechts de helft van de kinderen volwassen werd, plande zijn leven anders. Gezinnen waren groot uit noodzaak. Ouders konden nauwelijks investeren in de toekomst van elk individueel kind, want het was onzeker wie die toekomst zou halen.

In die zin symboliseert kindersterfte de totale machteloosheid van de mens tegenover de natuur. Ouders hadden geen zeggenschap over een van de belangrijkste aspecten van hun leven: het voortbestaan van hun kinderen. Overgeleverd aan infecties en ellende waren ze gevangen van het toeval.⁷

Dat begon langzaam te veranderen met de medische revoluties van de achttiende en negentiende eeuw. Edward Jenner introdu-

ceerde in 1796 de eerste vaccinatie tegen pokken.⁸ In de loop van de negentiende eeuw werden steden voorzien van rioleringen en schoon drinkwater, waarmee cholera en dysenterie teruggedrongen werden. De Franse bioloog Louis Pasteur identificeerde in de negentiende eeuw micro-organismen als ziekteverwekkers⁹ en Joseph Lister, een Britse chirurg, ontwikkelde niet lang daarna antiseptische methoden, waardoor operaties minder dodelijk werden.¹⁰

De cijfers vertellen het verhaal van onze bevrijding van de natuur: in Nederland overleed in 1870 nog ruim één op de vijf kinderen voor het vijfde levensjaar.¹¹ Rond 1970 was dat gedaald tot minder dan één procent. Wat eeuwenlang een vast onderdeel van het leven was geweest, werd in korte tijd een uitzondering.

De gevolgen daarvan waren enorm. Ouders hoefden geen tien kinderen meer te krijgen in de hoop er drie groot te brengen. Gezinnen konden kleiner worden. En kleinere gezinnen betekende ook: meer zorg en aandacht voor ieder kind. Investeren in onderwijs werd zinnig, omdat de kans groter was dat een kind dat onderwijs ook kon benutten.

Dit markeert de essentie van vooruitgang: de verschuiving van een bestaan gericht op overleven naar een bestaan gericht op leven. Het wegvallen van de dreiging van vroege dood gaf ouders voor het eerst echte zeggenschap. Je kon plannen maken, sparen, dromen. Je kon vertrouwen hebben dat keuzes voor de toekomst ook werkelijk consequenties hadden.

In zijn *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain* schreef de Franse filosoof Condorcet al in de achttiende eeuw dat wetenschap en kennis de mens zouden bevrijden van de willekeur van ziekte en dood.¹² Voor hem was medische vooruitgang de kern van menselijke emancipatie: wie de natuurwetten doorgrondde kreeg grip op het lot.

Bach zelf kon daar slechts van dromen. Zijn tragedies waren de norm van zijn tijd. Voor ons is het overlijden van een kind zeldzaam, soms zelfs een gebeurtenis die krantenkoppen maakt.

Die verschuiving in verwachtingen laat zien hoe radicaal onze norm is veranderd.

Belangrijk is dat dit verhaal van vooruitgang zich niet alleen in West-Europa voltrok, al duurde de verspreiding lang. In de tweede helft van de twintigste eeuw vond wereldwijd een van de grootste verbeteringen in menselijk welzijn plaats: de spectaculaire daling van kindersterfte in ontwikkelingslanden. Dankzij vaccinatiecampagnes van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO), het gebruik van antibiotica en de verbeterde basale gezondheidszorg daalde het sterftecijfer in landen als Bangladesh en Ethiopië van boven de 20 procent in 1960 tot minder dan 5 procent vandaag.¹³

Dat had ingrijpende sociale gevolgen. In Bangladesh daalde het gemiddelde kindertal per gezin van zes naar twee.¹⁴ Minder kinderen betekende meer investeringen in onderwijs en meer kansen voor vrouwen. Kortom: meer zeggenschap over het eigen leven.

Bach liet ons een muzikale erfenis van onschatbare waarde na, maar zijn gezinsleven herinnert ons aan een wereld waarin mensen machteloos waren tegenover ziekte en dood. Zijn verdriet werd gedeeld door miljoenen ouders in Europa en daarbuiten. Het feit dat wij nu leven in een samenleving waarin bijna alle kinderen volwassen worden, is een stille revolutie.

Het terugdringen van de kindersterfte is misschien wel het eerste en nog steeds beste voorbeeld van de grote belofte van het vooruitgangdenken: het gevoel van alsmaar meer controle hebben over het leven, het alsmaar meer grip krijgen hoe het leven in te vullen. Een goede tweede is de overwinning op de honger.

1.2 Dagelijkse kost

In 1885 schilderde Vincent van Gogh zijn beroemde doek *De aardappelelers*. Vijf leden van een boerengezin zitten in een